

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 1	Стр. 183-195	Ниш	јануар - март	2010.
----	----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 271.2:339.923(4)

Прегледни чланак

Примљено: 30.11.2009.

Радован Биговић

Православни богословски факултет
Београд

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА И ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Резиме

Православље је данас глобални феномен. „Глобализација“ и „европске интеграције“ нису примарна питања и од суштинског значаја за Цркву, али су изазови које она не може да игнорише. Глобализација је иманентна самој природи Православне Цркве. Задатак Цркве није да негира „европске интеграције“ и „глобализацију“ света, већ да их тумачи и објашњава, да се хвата у коштац са патологијом модерних друштава. Црква не може бити против државе, али треба да је „демистификује“ и да указује да држава треба да буде у функцији човека. Православна Црква саморазумева себе као *конститутивни* фактор Европе. Европска унија се данас задовољава правним јединством и дозвољава, чак и подстиче сваки други плурализам: религијски, културни, национални, језички, морални, те стога православнима не прети опасност да у Европи изгубе свој идентитет. Примарни циљ свих хришћана у Европи, па и православних, свакако је „нова евангелизација“ Европе. То не значи „рестаурацију европске грешности“, већ откривање и сведочење Христа у условима слободе и плурализма. Модерна Европа није антирелигиозна, али је антиклерикална. Са неодобравањем гледа на политичко деловање Цркве, али сматра пожељним да лаици (верници) учествују у политичком животу. По питању деловања Цркве у политици Православна Црква нема усаглашен став. Постоји консензус да се Цркви не може оспорити право на јавно и друштвено деловање, а спорови се воде око питања *ко* и *како* треба да делује. Етнофилетизам кочи и парализује мисију Цркве у савременом свету.

Кључне речи: православље, православна црква, глобализација, Европа, политички активизам

Данас Православна Црква егзистира у једном новом, радикално новом свету. Нестала су тзв. „православна“ царства и државе. Донедавно „православним светом“ се означавао Балкан и Источна Европа. За већину западњака тај свет није припадао Европи већ Оријенту. Са њим су поистовећивани „деспотизам“, „мрачњаштво“, „конзерватизам“, „ти-

rbigovic@gmail.com

ранија“ и „заосталост“. Стицајем многих трагичних историјских околности у 20. веку, а и услед великих миграција, велики број православних је напустио свој завичај настањујући се широм света. Православна Црква сада постоји на свим континентима. Исти је случај и са Српском Православном Црквом. Православље је данас и у географском смислу светски феномен. Оно се сусреће са једним светом и етосом који је изнедрила западноевропска цивилизација, тј. католичка и протестантска Европа. За њих је тај свет био вековима и туђ и непријатељски. Данас то постаје њихов свет у свакодневном животу. Источно-хришћански народи теже том свету као жељеном идеалу. Истина има и отпора, али су они више идеолошке природе. У свакодневном животу разлике скоро и да не постоје, сем на нивоу животног стандарда. Народи Источне Европе определили су се да са народима Западне Европе изграђују заједнички европски дом.

После слома комунистичких (реалсоцијалистичких) режима у Источној Европи и на Балкану, православље се обнавља, регенерише и ревитализује тако да се с правом може говорити о својеврсној „ренесанси“ православља крајем 20. и почетком 21. века. Тешко је рећи шта је условило тај препород: велика друштвена криза, рат на просторима бивше Југославије, слабости других друштвених субјеката, властита мисија, савремена неопатристичка теологија која значи исто што и свеж ваздух за кућу која није предуго проветрена, или је реч о дару и чуду Божијем? Но и поред тога, тешко је не приметити да се Православна Црква налази у неком чудном стању: напред не може, назад нема куда. Очигледно је да се суочава са великим искушењима и изазовима, споља и изнутра. На унутрашњем плану то су питања идентитета Цркве, улога лаика у Њој, јединство међу помесним православним Црквама и институционална организација коју намећу нове, промењене историјске и друштвене околности. На спољашњем плану ту су питања: екуменизма, интеррелигијског дијалога, генетичког инжењеринга, информационе и биотехнологије, екологије, европских интеграција, глобализма.

„Глобализација“ и „европске интеграције“ нису примарна питања и од суштинског значаја за Цркву, али су изазови које не може да игнорише. То су проблеми који изискују црквени став и тумачење јер муче већину Европљана и људи у свету. На социолошком плану постоје „глобалисти“ и „антиглобалисти“, „еврооптимисти“ и „евроскептици“, они који аргументи прихватају и они који панично негирају и одбијају ове феномене.

„ГЛОБАЛНА“ ДИМЕНЗИЈА ЦРКВЕ

Европске интеграције и глобализација света нису идеје које су туђе (или не треба да буду туђе) Цркви. Ма колико звучало чудно, али је оправдано тврдити: глобализација је иманентна самој природи Православне Цркве. Хришћански Бог, Света Тројица није племенско и на-

ционално божанство већ Бог „глобалне“ љубави и бриге за цео свет, за све што је створено. Сва Христова дела у историји имају универзално и глобално значење, свечовечански и свекосмички значај. Све што Црква има, што она јесте и што треба да чини има глобалне хоризонте. Црква је „шира од небеса“ (древна богослужбена химна). Она обухвата све што постоји, али ничим не може бити обухваћена. Под кров Цркве могу стати сва племена, нације и народи света, али Она не може да се поистовети ни са једним. Црква јесте најчвршће и најсмисленије *јединство* и *интеграција*. Чланове Цркве сједињује како каже грчки философ и теолог Христо Јанарас „прихватање призива који из корена мења њихов живот: он индивидуе и фрагментарне монаде претвара у јединствено тело, у Цркву“. Њихово сабрање се не исцрпљује у једноставном скупу и није тренутан, случајан догађај. Они живе као Црква, као јединствено тело живота причешћују се „браћа“ – као браћа која црпу постојање из исте матрице-бивају чланови једног органског, живог тела.¹ Велики оци и учитељи Цркве говоре о „космичкој Литургији“ тј. плану Божијем да цео свет постане Црква. Јединство и „глобалне“ природе Цркве не ограничава се само на њене чланове, већ се простира на сву творевину, на сферу свеукупног.² Православна Црква се свакодневно моли за: „мир свега света“ и „сједињење свих“. Литургија се служи за цео свет. „Твоје од Твојих Теби приносећи због свега и за све“ (молитва узношења). Кроз причешће Телом и Крвљу Христовом, сваки верник постаје Христов али и „глобални сутелесник, сједињујући се са свима онима које је Христос обухватио својом безграничном љубављу, измирује се и усклађује са светом, са целокупном творевином“.³ Дух Свети је „свуда присутан“ и „све испуњава“. Нови завет, тј. Откривење Јованово се завршава визијом (виђењем) „новог неба и нове земље“ (Отк. 21,1). У православном хришћанском искуству у свету ништа не може да постоји само за себе-изоловано. Све што постоји за своје постојање потребује друго. Свака изолација за последицу би имала смрт. То искуство потврђује и наука. Зато холистичка слика света данас изгледа најверљивија. Надахнути тим искуством поједини православни мислиоци (Достојевски, св. Николај Велимировић и др.) знатно су пре савремених „мондијалиста“, „космополита“, „глобалиста“ говорили о „свечовечанској заједници“, „свечовечанском братству“. Томе треба да претходи „свечовечанско образовање и васпитање“, које би обликовало тип човека са свечовечанском бригом, тугом осећањем и љубављу. Сви људи имају истог творца, исту људску природу, припадају истоме свету као и ми, живе од истог света као и ми. Зато св. Климент Александријски каже: „После Бога, сматрај сваког човека за бога“.

¹ Јанарас Х., *Азбучник вере*, Беседа, Нови Сад 2000. стр. 180.

² Зизијулас Ј., *Евхаристијско виђење света* у зборнику „Православна теологија“, Београд, стр. 18-20.

³ Јанулатос А. *Глобализам и православље*, Београд, 2002. стр. 37.

Ако се остане само на овој тврдњи, могао би да уследи приговор да је ту реч само о једном надисторијском, романтичарском црквеном ставу који реално историјско искуство демантује. Приговор је оправдан. Свет је на емпиријском плану (чак и хришћани) подељен. Наше време као и целу историју обележавају поделе, сукоби, деобе, сурови ратови. Суровији но икада пре јер је технологија злочина усавршена до неслућених размера. То је трагедија греха. Свет ће због тога такав остати до краја историје. „Јединство света-свет као „глобално село“ није *датост*, већ процес, задатост, крајњи циљ. Јединство Цркве и јединство човечанства у потпуности ће се подударати само у пуноћи Царства Божијег, а никако раније“.⁴ Али ово не треба да значи капитулацију хришћана пред стихијама зле воље и одустајање од напора за самопостојање, миран суживот, братски однос и сарадњу различитих људи, независно од њихове верске, расне, националне, културне и језичке припадности.

Црква има задатак да изграђује „свечовечанску заједницу“, „цивилизацију љубави“ (архиепископ Анастасије Јанулатос). Од тог циља не треба одустати и кад нема конкретних резултата. У супротном, Црква би изневерила саму себе. Сви „глобалисти“, „мондијалисти“, „космополите“ у Цркви имају искреног пријатеља и савезника.

Ово не доводи у питање ни постојање конзервативних, десничарских група и појединаца унутар саме Цркве. Задатак Цркве није, дакле, да негира „европске интеграције“ и „глобализацију“ света, већ да их тумачи и објашњава, да се храбро хвата у коштац са патологијом модерних друштава, чувајући се тако да и сама не буде увучена у „кодове“ савремене потрошачке идеологије прогреса.

Европски континент и цео свет се данас интегришу невероватном брзином. У том и таквом свету Црква мора да пронађе свој *modus vivendi*. Њихов међусобни однос треба да буде антиномичан. Црква је у свету али није од света. Она не може да се апсолутно поистовети ни са једним политичким пројектом, ма какав и колико савршен био. Не може да се идентификује ни са једним типом државе, али може да подржи и охрабри оне који се залажу за државу утемељену на начелима слободе, права, правде, недискриминације, која штити људска права, слободе и достојанство, која се бори против мита, корупције, трговине људима, дроге, тероризма. Црква треба да буде својеврсна „опозиција“ свакој власти, тј. држави. Она не може бити против државе, али треба да је „демистификује“ и да јој одриче оно суштинско, придајући јој само условну и релативну вредност. Од ње се очекује демистификација „нације“, „новца“, „секса“ и свих других митова и божанстава, и указивање да све треба да буде у функцији човека па и држава, а не обратно.

⁴ Мајендорф Ј. *Јединство Цркве и јединство човечанства* у зборнику „Хришћанство и европске интеграције“, Београд, 2003. стр. 281.

ЕВРОПА ИЗ УГЛА ДРУГЕ ЕВРОПЕ

Православна Црква саморазумева себе као *конститутивни* фактор Европе. Православље није страни елемент у географском, политичком, религијском и културном простору који се зове Европа, нити га таквим треба сматрати. „Ми смо Европа пре Европе“ (митрополит Јован Зизијулас). Колевка европске културе је Грчка, Балкан. Преко Балкана су вековима културна и цивилизацијска добра европског Истока усмеравана према Западу и обратно. Ту су се укрштали путеви: север-југ, исток-запад Европе. Европу није нико тако лепо дефинисао као Пол Валери: „Европљанин није одређен расом, ни језиком ни нацијом, пошто је Европа домовина многих језика, националности и традиције... Европљанин је свако ко је прегрмео романско поимање правде, ко је добро разумео грчко образовање и ко је прихватио и усвојио хришћанско учење“. Поглавар Православне Цркве у Албанији архиепископ Анастасије сматра да је Европа незамислива без православних народа и њихових култура. „Рим, Атина и Јерусалим представљају троделни темељ европског духовног живота“.⁵ Свакако да удео словенских, германских и других култура у Европи није мали и безначајан. Савремени европски идентитет је незамислив и без просветитељства и секуларизма европског. Архиепископ Анастасије чак сматра да је „Европска унија дело хришћанског духа и може се схватити само као израз хришћанског учења“.⁶ За Православну Цркву Европска заједница не представља само економску и политичку сарадњу одређених земаља нити је она само међдржавна заједница са политичким и економским циљевима. „За Цркву-Европа представља одређени духовни узраст хришћанства, јер она у себи садржи римско наслеђе, као и јелинско образовање које је хришћанство временом пригрлило и ширило током средњег века, као и у каснијем периоду. Управо због тога подршка Цркве Европској унији није политички акт, већ духовна одговорност“⁷ каже архиепископ Анастасије. Цариградски патријарх Вартоломеј у свом молебану за Европу изговореном у стразбуршкој катедрали каже: „Нека смисао Европе буде несводиви човек, целовити човек: не само *homo economicus* већ *homo adorans*! Нека смисао Европе буде личност која се опрезно приближава другоме, будно ослушкујући са уважавањем и одговорношћу... Нека Европа буде катедрала богочовечности, у којој ће бити места за сва истраживања модерног и све мудрости традиционалног“⁸. „Православна Црква поздравља сваки напредак у правцу помирења и јединства. Посебно поздравља ход

⁵ Јанулатос А. *Реч и улога православља у Европској унији*, у Зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд, 2003. стр. 165.

⁶ исто стр. 165.

⁷ исто стр. 168.

⁸ Васељенски патријарх Вартоломеј I, *Молитва за Европу*, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд, 2003. стр. 10.

Европе ка њеном јединству и подсећа на чињеницу да у њој живи велики број православних хришћана а очекује се да ће јој се у будућности прибројити и други православни хришћани. Не треба заборавити да су земље Јужне и Источне Европе у већини настањене православним народима који су дали одлучујући допринос у обличавању европске културе и европског духа. Ова чињеница значи да и наша Црква јесте значајан чинилац у формирању уједињене Европе, а то само увећава њену одговорност⁹. Шмеман говори о нестанку „православних светова“¹⁰. Савремени свет у коме Црква егзистира, свеједно да ли је реч о Истоку или Западу „више није њен свет“¹¹. Тај свет доводи у питање њену саму суштину¹².

Крсташки ратови, два светска рата у 20. веку и бројна друга трагична искуства створили су код народа на Балкану одређене страхове и подозрења према Европи. Међу њима и код Срба. Данас неки кругови у Европи а и у самој Србији истичу да је Српска црква највећа препрека европским интеграцијама и „модернизацији“ Србије. Када се то жели поткрепити, најчешће се позивају на дела двојице, без сумње, најзначајнијих црквених личности 20. века, св. Николаја Охридског и Жичког и архимандрита Јустина Поповића. Истине ради, треба рећи да су они били критични према бројним појавама које су настале у Западној Европи: фашизам, национализам, комунизам, атеизам, материјализам, империјализам, радикални индивидуализам, али нису били антиевропејци. Напротив, и један и други су веома ценили и поштовали све оно што је достојно човека а изнедрила је западноевропска цивилизација. Они ништа мање нису били критични према сопственом народу, али то не значи да су антисрби. И један и други су туговали над Европом на првом месту што је кренула да протерује Христа из своје културе и историје, а почела да идолатризује човека и његов разум. Наводно антиевропејство се спочитава и неким њиховим ученицима, што такође не стоји, или се не може генерализовати. Говорећи о хришћанској визији Европе из православне перспективе, епископ Атанасије (Јевтић), вероватно и најбољи теолог код Срба, између осталог каже: „у нашем историјском заједничком животу више народа и нација у Европи не само да нема ничега лошег него, напротив, ту треба видети вољу Божију и задатак заједништва у разноликости, јединстава у различитости.“¹³ Он види као задатак свих хришћанских народа и цркава у Европи „ревангелизацију себе“ и „изграђивање једног католичанског Тела Христовог, што

⁹ Саопштење са саветовања Патријарха у Цариграду 15. марта 1992. у: Светигора, 1992. бр. 3. стр. 11.

¹⁰ А. Шмеман, *Православна Црква у свијету неправославном*, Светигора, 1992. бр. 7-8 стр. 27.

¹¹ исто стр. 27.

¹² исто стр. 27.

¹³ Јевтић А. *Хришћанска визија Европе из православне перспективе*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Београд, 2003. стр. 174.

је Црква која је јединство у разноликости по слици Свете Тројице.¹⁴ Српска црква је чланица Светског савета цркава. Активно учествује у његовом раду. Она шаље своје представнике на домаће и међународне скупове који су посвећени екуменском и интеррелигијском дијалогу. Своје студенте шаље на католичке и протестантске факултете. Православни богословски факултет Универзитета у Београду има институционалну сарадњу са папским Лутеранским универзитетом. Током минулих година она је угостила најугледније личности из Католичке цркве и протестантских Цркава. Тврдити да је Српска црква антиевропски усмерена је готово исто што и тврдити да је против себе јер она има пет епархија на територији Западне Европе и велики број својих верника. Сигурно у Српској Цркви има појединаца који дају неодмерене изјаве и пишу антиевропске памфлете али то није, и не може бити, израз Цркве, већ само њихове безначајности и скучености.

Бити православан (Србин, Грк, Бугарин, Румун) није у несагласности са бити за заједнички европски дом. Међутим, хришћанство у целини и Православна Црква у својој мисији не смеју се ограничити само на неку „евроцентричност“. Црква „мисли глобално“. „Она не може замислити Европу без других континената.“¹⁵ Уколико би се Православна Црква супротстављала вољи већине народа у Европи (па и оних које назива „својим“) да створе уједињену Европу, била би то историјска грешка. „Православље није позвано да парира Европи, како би то многи хтели под утиском горчине и разочарења која су код православних изазвали њихови европски партнери, већ је позвана да Европу сматра својом, својим природним простором и домом.“¹⁶ Овај данас најутицајнији православни теолог и епископ Цркве Христове иде и корак даље па каже да „изолација православља у Европи, православље може учинити сектом или гетом, маргинализовати и онеспособити за служење и допринос у духовном збивању Европе.“¹⁷ Европска унија се данас задовољава правним јединством (ово подразумева и људска права) и дозвољава, чак и подстиче сваки други плурализам: религијски, културни, национални, језички, морални. То значи да не прети опасност православним да у Европи изгубе свој идентитет, ни црквени ни национални. Ако се осврнемо на историју источно хришћанских народа, онда се долази до закључка да су они настојали да као основу јединства изграде јединствени космо теоријски поглед на свет. Питање шта треба да буде темељ европског јединства у будућности је тачка око које треба да се поведе критички и стваралачки дијалог. Већина православних и хришћанских мислилаца

¹⁴ исто стр. 180.

¹⁵ Леман К. *Хришћански корени европског друштва*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Београд 2003. стр. 190.

¹⁶ Зизијулс Ј. *Сведочење и служење православне жене у уједињеној Европи*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Београд 2003. стр. 206.

¹⁷ исто стр. 206.

сматра да за чврсто јединство није довољно само правно, политичко и економско јединство већ да са тим треба да сапостоји изградња духовног јединства и „европског идентитета“.

УЛОГА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЕВРОПИ

Примарни циљ свих хришћана у Европи, па и православних, свакако је „нова евангелизација“ Европе. То не значи „рестаурацију европске грешности“, већ откривање и сведочење Христа у условима слободе и плурализма европским народима. „Црква ће за будућу Европу учинити најбоље ако остане верна властитом задатку.“¹⁸ Улога Цркве је превасходно егзистенцијална а не политичка. Њен је циљ да афирмише један нови етос, менталитет, стил живота, који се распростире на сав друштвени живот, на институције држава и друштава укључујући и саме политичке одлуке. Она Европи треба да открива надевропске, надисторијске, натполитичке циљеве и вредности. Хришћани се на првом месту боре не за „демократију“, „људска права“, „бољи стандард“ већ за Царство Божије. То је Европи и свету најпотребније. Уколико она остане на позицијама радикалног антропоцентризма и индивидуализма, утилитаристичко-хедонистичке етике, потрошачког менталитета и „тржишног карактера“ (Е. Фром) наћи ће се пред великим искушењима и неизвесном будућношћу.

Православни са другим хришћанима треба да покушају да постојећи европски хипериндивидуализам трансформишу у европски персонализам („личноцентрични менталитет“ - Зизијулас) јер „у православном етосу поштовање особености представља темељни принцип.“¹⁹ Европи је преко потребно, као киша сувој земљи, превазилажење метафизичког дуализма, помирења душе и тела, разума и вере, духовног и материјалног. Неопходна јој је *равнотежа* на релацији Бог-човек, један-многи, локално-универзално. Црква не може да прихвати интеграције које имају за последицу асимилацију, нити јединство које уништава различитост, и различитост која разара јединство. „У друштву мора постојати и поштовање свих облика другачијег који не спутавају слободу других личности“. У тој „помиреној различитости“ „мора постојати поштовање различитости културе.“²⁰ Црква мора да „искључује искључивост“ тј. да пројављује љубав и бригу према сваком човеку.

Било би више него драгоцену уколико би Црква у Европи својом теологијом артикулисала једну нову философију политике и јавних служби. Суштина те нове политике би била у образовању и поимању политичких функција (служби), првенствено као *службења* (власт и моћ за)

¹⁸ Леман К., *Хришћански корени европског друштва*, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд 2003. стр. 189.

¹⁹ Зизијулас Ј. ц.д., стр. 207.

²⁰ Зизијулас Ј. *Есхатологија и друштво*, Видослов, 2003. стр. 93.

а не као моћ потчињавања, покоравана и поробљавања. Човекољубље и трезвеност, љубав и солидарност немају ничег заједничког са „репресивном толеранцијом“ (Маркузе) или „прогонитељском толеранцијом“ (Романидис) који служе као средство за тлачење других.

ХРИШЋАНИ И ПОЛИТИЧКИ АКТИВИЗАМ

Хришћанство данас као социолошко-политичка форма није привлачно. Црква више не нормира јавни и друштвени живот. Она се налази на маргинама друштва. Средњовековна хришћанска Европа изгубила је битку са секуларном Европом. Живот модерних Европљана одређују трговци, банкарни, новинари, естрадне, спортске и медијске звезде, политичари. То су им „идоли“ и „божанства“, а не свети људи. Европске катедрале се све више претварају у атрактивне туристичке дестинације. Европа неће Бога у свом уставном акту, али то не значи да је против Бога и да је због тога мање религиозна. Модерна Европа није антирелигиозна али је антиклерикална. Са презиром и неодобравањем гледа на политичко деловање Цркве. Како ово треба разумети? Првенствено као неодобравање и негодовање када се свештенство бави политиком или када преузима политичке службе. За данашњи свет то је неприхватљиво, али је прихватљиво да лаици (верници) учествују у политичком животу. То је чак пожељно. Политички центри моћи Цркву усмеравају на сарадњу са цивилним друштвом кад је реч о друштвеном деловању. „Еманципација“ и „аутономија“ политике у односу на Цркву подразумева да се политика темељи на „умском праву“ (Хабермас), а не на „божанском праву“. Бог није и не може бити субјекат политичког живота.

По питању деловања Цркве у политици Православна Црква нема усаглашен став. Постоји консензус да се Цркви не може оспорити право на јавно и друштвено деловање. Спорови се воде око питања *ко* и *како* треба да делује. Да ли се „меша“ у политику? Једни мисле да снагу православља чини његов дух и етос и да је оно најмоћније када нема политичку моћ. У политичкој немоћи се крије њихова моћ. „Кад Православна Црква правилно функционише као заједница, како на парохији тако и на епархијском нивоу, тада она представља образац и чинилац друштвеног саживљавања и деловања, силу која заједницу преображава више и знатније од било ког политичког активизма.“²¹ Из овога недвосмислено следи да православни у Европи не треба да се организују у политичке партије, већ једноставно треба да буду и остану аутентична Црква.

Други мисле да и православни хришћани треба да се баве политиком јер је то њихова дужност. Таквом ставу је посебно био склон познати и признати православни теолог и свештеник Јован Мајендорф, иако сам несклон политици. Он сматра да је Црква у прошлости давала

²¹ Зизијулас Ј. ц.д., стр. 93.

безусловну и некритичку подршку владарима, царевима или другим властодршцима, само зато што су сматрали да их сам Бог одредио да владају.²² „Хришћанство је много пропатило јер је себе поистоветило са силом, државом, новцем, естаблишментом“.²³ Неки православни се и данас носталгично сећају „добрих старих времена“, православних монархија, „византијске симфоније“ Цркве и државе, хармоније између Олтара и Трона. Неретко се спомиње православна и хришћанска теократија, наводе примери да су поглавари Цркава били етнарси, шефови држава (Црна Гора, Кипар).

У савременим секуларним државама само су људи одговорни, а не Бог, за начин нечије владавине. „Сама природа хришћанства, али и јудаизма, таква је да укључује у себе друштвене обавезе, не само према онима који имају исти поглед на веру или према члановима исте Цркве или верске заједнице, већ и према целом друштву“.²⁴ Политички избори нису избори између апсолутног добра и апсолутног зла. „Кад ми гласамо за кандидата на изборима, ми не гласамо за и против Бога, већ за личност која је, по нашем мишљењу боља (или не толико лошија) од неке друге... Зато, као одговорни хришћани, ми морамо да имамо мишљење о томе шта је „боље“ или „горе“ за наш народ, наше друштво или нашу земљу. Ако пак не покушамо да имамо свој став о томе, налазимо се у прелести неодговорног егоцентризма“.²⁵

На питање ко треба да учествује у политичком животу у Цркве, Мајендорф има недвосмислен одговор: *верници*. Они треба да буду субјекат политичког живота у име Цркве. Црква охрабрује и увек ће охрабривати *вернике* да учествују у политици и да буду одговорни, јер ако то они не ураде урадиће неко други. Њихова савест, коју просвећују Јевањђеље и Црква, јесте њихова водила приликом деловања у јавној служби. Политичар који је члан Цркве не може престати да буде оно што јесте – хришћанин.²⁶

Није занемариво и безначајно да и црквени канони забрањују свештеним лицима (епископима, свештеницима и ђаконима) да се баве државним службама. Та се забрана не односи на лаика. Током историје Црква није негирала политику, државу, културу већ је настојала да их христијанизује. То и данас треба чинити. Нема области људског живота и делатности која не може бити прожета Јевањђељем, па ни политика. Хришћанима у Европи није од користи да се стално позивају на „хришћанске вредности“, на „хришћанске корене“ и „хришћанску прошлост“ Европе. Треба имати храбрости и творити, инкорпорирати Јевањђеље у

²² Мајендорф Ј. *Сведочење хришћана у савременом свету*, Краљево 2007. стр. 92.

²³ Мајендорф Ј. *Јединство Цркве и јединство човечанства*, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд 2003. стр. 289.

²⁴ Мајендорф Ј. *Сведочење хришћана у савременом свету*, Краљево 2007. стр. 96.

²⁵ исто стр. 92.

²⁶ Мајендорф Ј. *Сведочење хришћана у савременом свету*, Краљево 2007. стр. 98.

„садашњост“ Европе. Хришћански историјски споменици, пре или касније, нестају и не можемо бити одређени прошлошћу коју треба поштовати али не и идолатризовати. Хришћански идентитет одређује будућност.²⁷

Посматрано на социо-политичкој равни, стиче се утисак да су хришћани данас склони политичкој сарадњи, па и подршци, конзервативним десничарским политичким покретима и партијама. Зато се и сама Црква оптужује за конзервативизам. Због те прикованости за прошлост, минуле форме живота Црква губи младе људе. Не постоји ниједан доктринарни разлог зашто је Цркви ближа „десница“ него „левица“. Некад поједине светске организације, инспирисане либералним и тзв. левичарским идејама црквеније функционишу и делују од самих црквених институција. Црква је изнад левице и деснице и не треба да се поистовећује ни са једном ни са другом.

Због пренаглашене усмерености на прошлост, нису неоправдани захтеви (изнутра и споља) за својеврсном модернизацијом Цркве. Међутим, тај хришћански модернизам и савременост не треба да се манифестују као пасивно и некритичко подражавање навика и менталитета времена у коме живимо. „Модернизација“ Цркве не може а подразумева хришћанску „конзумацију“ свих „чари“ које нуди савремена „вавилонска тржница“. Православни, хришћански модернизам значи опредмећење, оваплоћење, утелотворење (инкорпорацију Јеванђеља) вечне поруке Божије у садашњост. Модеран и савремен хришћанин је онај који у себи сабира предање Цркве („древну красоту“), али и икону есхатона („славу која ће нам се открити“). Историја Цркве и света није статична, већ динамична реалност. Сваки дан је нов, прошлост је неповратна. Никакве норме и форме живота не могу да важе за сва времена. Свака генерација у својој епохи мора да „креира“ форме живота. „Дата“ је само Истина која се у историји актуализује и конкретизује кроз мукотрпни стваралачки напор хришћана. Свет је у сталном настајању и кретању према свом крају. Цркви данас наносе много штете „чувари традиције“, „љубитељи старина“, лажни апостоли „националних интереса“. Код тих људи постоји снажна склоност да верују како имају само они монопол на љубав Божију, а да сви други не могу да избећи казну Божију. Код таквих се „правоверност“ и „православност“ јавља и као мржња према другима.

Православна Црква не може у Европи и свету да убедљиво сведочи и служи без *дијалога*, критичког и стваралачког, са другим снагама које се сабирају и учествују у конституисању нове Европе попут атеизма, хуманизма, владавине технологије, технократије, развоја генетике и биотехнологије, екологије и слично. Она треба да води дијалог и сарађује са цивилним друштвом. Међутим, „Цркве нису организације у смислу невладиних организација које обједињавају интересе својих чланова

²⁷ Зизијулас Ј. *Есхатологија и друштво* стр. 87-88.

како би их они што делотворније остварили у политици²⁸. Ако Православна Црква жели да утиче на будућа збивања и процесе у Европи, неопходно је да учини све да дође до помирења хришћана у свету. „Ако жели да обнови своје хришћанске корене, Европа мора воспоставити хришћанско јединство“.²⁹ Више је него неубедљиво, чак и лицемерно за хришћане, залагање за „Европу са два плућна крила“, „европеизацију Европе“, „обједињавање хришћанских вредности“, а да су и даље сами подељени и супротстављени, отуђени и далеки светови.

Православна Црква и даље пати од болести зване етнофилетизам. Та болест јењава, али се њене трагичне последице и разорно дејство још увек осећају на црквеном телу. То су тешки окови којих се тешко ратосиљати јер је створено уверење, менталитет да је Црква „слушкиња“ националне државе, део и чуварка националне идеологије. То кочи и парализује мисију Цркве у савременом свету. Она може да сведочи у Европи само ако се ослободи и надиђе етнофилетизам. „Мора постојати категоричка осуда стварања евхаристијских или еклисијалних заједница на основу природног, социјалног, расног или националног идентитета.“³⁰

У великој жељи да дође до уједињења европског континента, Црква не би смела да превиди бројне патологије европских друштава и не укаже на опасности које вребају. Готово све помесне Православне Цркве су егзистирале готово пола века у једном од најсуровијих тоталитарних режима које историја познаје – комунизму. Жељни су слободе и демократије. Међутим, демократија која се данас свакодневно изграђује на Западу уопште не личи на демократију о којој уче у школама, о којој су читали и читају код теоретичара демократије оновремених и оновремених. То није демократија о којој сањају. Ово је више ера постдемократије, новодемократије. Постдемократија је заснована на неповерењу у саме грађане (људе) и темељи се на једној организацији владајућих елита, у којој се њихове амбиције (интереси) све више представљају и намећу као колективни друштвени и државни интереси. Њима је важно да убеде народ да му је „добро“ и онда кад му је „лоше“. За хришћане Европа не сме да постане „мит о златном телету“. Јер је европски човек данас исувише обузет собом, неподношљиво много погружен у време и историју и испуњен страхом за сутрашњицу. Циљ живота је постао поседовати (имати), а не бити. Све се претвара у робу: идеја, уметничка дела, наука, религија, музика. Оно смо што поседујемо а не што јесмо. Културна индустрија ствара лажне потребе. Тај фетишизам робе постаје доминантни облик постојања. Адвертајзинг и маркетинг постају саставни део културе. Life after God (живот после Бога) и pick-and-mix (живот по

²⁸ Леман К., *Хришћански корени европског друштва*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Београд 2003. стр. 194.

²⁹ Пененберг В. *Црква и стварање европског јединства*, у зборнику *Хришћанство и европске интеграције*, Београд 2003. стр. 269.

³⁰ Зизијулас Ј. *Есхатологија и друштво* стр. 93.

жељама) живот је модерних Европљана. Људи себе претварају у религију и тај „свети егоизам“ модерног човека је највећа претња Европи и свету. Алтернатива томе је један „интегрални хуманизам“ (Моритен), „теохуманизам“ (Јустин Поповић), „солидарни хуманизам“ (социјална доктрина Католичке Цркве) који Црква треба да артикулише и афирмише са саможртвеном љубављу и смирењем, а не са надменошћу и праведничком арогантношћу.

Radovan Bigović, Belgrade

THE ORTHODOX CHURCH AND EUROPEAN INTEGRATION

Summary

Orthodoxy is today a global phenomenon. "Globalization" and "European integration" are not essential and primary issues for the Church, but challenges that cannot be ignored. Globalization is immanent in the very nature of the Orthodox Church. The task of the Church is not to negate the "European integration" and "globalization" of the world, but to interpret and explain them, to engage with the pathology of modern societies. The Church cannot be against the state, but needs to "demystify" it and point out that its function is human benefit. The Orthodox Church perceives itself as a constitutive factor of Europe. What the European Union today seeks is legal unity, and allows, even encourages, pluralism: religious, cultural, national, linguistic, moral, and therefore the Orthodox do not risk the loss of their identity in Europe. The primary goal of all Christians in Europe, and the Orthodox ones, is certainly "new evangelization" of Europe. This does not mean "the restoration of European sinfulness", but the discovery and testimony of Christ in conditions of freedom and pluralism. Modern Europe is not anti-religious but anti-clerical. Europe disapproves of the political activity of the Church, but considers desirable for laymen (believers) to participate in political life. The Orthodox Church has no official position on the question of the role of Church in politics. There is a consensus that the Church cannot be denied the right of public and social activities, and the disputes are led over issues of who and how one should act. Ethnophyletism hampers and paralyses the mission of the Church in the modern world.

Key Words: Orthodoxy, Orthodox Church, globalization, Europe, political activism